

O‘ZBEKISTONDA TA‘LIM OLISHNING FUQAROVIIY HUQUQIY ASOSLARI

TAHLILI

Xo‘jamberdiyev Ro‘zimahammad Yigitali o‘g‘li

Andijon viloyati Buloqboshi tumani adliya bo‘limi

yuridik xizmatlar markazi bosh yuristkonsulti

O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimi davlat tomonidan huquqiy tartibga solingan va davlat nazoratidadir. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 41-moddasida bilim olish huquqi va maktab faoliyati davlatning bosh qonuni bilan huquqiy asoslangan. Davlat o‘z xalqiga bepul talimni har qanday sharoitda kafolatlab beradi. Ta‘lim tizimiga oid qonunchilikka nazar solsak, mustaqillikdan keyin, 1997-yilda Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi yangi ta‘lim tizimining huquqiy asoslarini yaratishni taqozo etdi. 1997-yil 29-avgustda O‘zbekiston Respublikasining “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonuni qabul qilindi. Ushbu qonun ham ta‘limni rivojlantirishga asos bo‘lib xizmat qildi. Mamlakatning milliy-intellektual salohiyatini rivojlantiradigan ta‘lim va tarbiya jarayoni mazkur qonun bilan tartibga solindi. Vaqt o‘tishi bilan jadal rivojlanayotgan jamiyatda qator islohotlar amalga oshirildi. Rivojlanayotgan jamiyat, axborot komunikatsiyalari, ilm-fan taraqqiyoti, dunyo standarti va horij tajribasi bugungi kunda talim tizimini tubdan isloh qilish va yangi qonun, konsepsiyalarni qabul qilish zarurligini yaqqol namoyon qildi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ta‘lim tizimini isloh qilish bo‘yicha qator dasturlar ishlab chiqildi. 23-sentabr kuni yangi tahrirdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunni imzoladi. Yangi tahrirdagi qonun bugungi ta‘lim tizimini barcha jabhalarini qamrab oldi.

Qonunning 7-moddasiga muvofiq, “O‘zbekistondagi ta‘lim turlari quyidagilardan iborat etib belgilandi:

- maktabgacha ta‘lim va tarbiya;
- umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta‘lim;
- professional ta‘lim;
- oliy ta‘lim;
- oliy ta‘limdan keyingi ta‘lim;
- kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
- maktabdan tashqari ta‘lim”¹.

Umumiy o‘rta ta‘lim 1—11-sinflarni o‘z ichiga oladi. O‘rta-maxsus ta‘lim akademik litseylarda 9 yillik tayanch o‘rta ta‘lim asosida 2 yil mobaynida amalga oshiriladi. Professional ta‘lim boshlang‘ich, o‘rta va o‘rta maxsus professional ta‘lim darajalariga ajratiladi.

¹O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi qonunni, 7-moddasi

<https://conferencea.org>

Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida 9-sinf bitiruvchilari negizida kunduzgi ta'lim shaklida 2 yillik integratsiyalashgan dastur asosida bepul amalga oshiriladi.

O'rta professional ta'lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida davomiyligi 2 yilgacha bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

O'rta maxsus professional ta'lim texnikumlarda davlat buyurtmasi yoki to'lov-shartnoma asosida davomiyligi kamida 2 yil bo'lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllari bo'yicha amalga oshiriladi.

Qonunga ko'ra, davlat oliy ta'lim, o'rta maxsus, professional ta'lim muassasalari va ularning filiallari, shuningdek, davlat ishtirokidagi oliy, o'rta maxsus, professional ta'lim tashkilotlari va ularning filiallari Prezident yoki hukumat qarorlari bilan tashkil etiladi.

Nodavlat ta'lim muassasalarini tashkil etish ularning ta'rischilari tomonidan amalga oshiriladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlariga litsenziya Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan beriladi.

Shuningdek, mazkur qonun bilan 1997-yil 29-avgustdagi "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlar o'z kuchini yo'qotdi².

Quyida ta'limga oid qonunchilik asoslarini ta'lim turlari bo'yicha ko'rib chiqamiz. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunining 8-moddasiga ko'ra:

Maktabgacha ta'lim va tarbiya

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

"Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni bilan belgilanadi"³, deb belgilangan. 8-moddada ta'lim turning 1-bosqichi huquqiy tartibga solingan. Bundan tashqari Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi bilan O'RQ 3305-son qarori bilan Maktabgacha Ta'lim Vazirligi tashkil etildi va "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi qonunni qabul qilinishi O'zbekistonda MTM ni faoliyatini huquqiy tartibga soldi. MTM faoliyatini davlat huquqiy kafolatlaganligini ushbu qonunni quyidagi 6-moddasida ham ko'rishimiz mumkin:

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olishga doir davlat kafolatlari

Har bir bola maktabgacha ta'lim va tarbiya olish huquqiga ega.

²<https://daryo.uz/maqola/2020/09/24/yangi-tahrirdagi-talim-togrisidagi-qonunni/>

³O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunni, 8-moddasi

<https://conferencea.org>

“Davlat har bir bolaning umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotiga o‘qishga kirishidan bir yil oldin davlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida umumiy o‘rta ta‘limga majburiy bir yillik tayyorgarlikdan o‘tishga bo‘lgan huquqini kafolatlaydi.

Bolaning maktabgacha ta‘lim va tarbiya olishiga doir davlat kafolatlari davlat maktabgacha ta‘lim tashkilotlari negizida maktabgacha ta‘lim va tarbiya xizmatlarini ko‘rsatish, shuningdek ta‘lim va tarbiya berishning muqobil shakllarini tashkil etish orqali ta‘minlanadi”⁴.

Umumiy o‘rta orta maxsus ta‘lim, “Ta‘lim to‘g‘risidagi” qonunning 9-moddasiga ko‘ra:

“Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus ta‘lim umumta‘lim o‘quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko‘nikmalarni o‘zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o‘rta ta‘lim (I — XI sinflar) bosqichlari quyidagilardan iborat:

boshlang‘ich ta‘lim (I — IV sinflar);

tayanch o‘rta ta‘lim (V — IX sinflar);

o‘rta ta‘lim (X — XI sinflar).

Umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to‘ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang‘ich ta‘lim ta‘lim oluvchilarda umumiy o‘rta ta‘limni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko‘nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

Tayanch o‘rta ta‘lim o‘quv dasturiga muvofiq ta‘lim oluvchilarga bilim, malaka va ko‘nikmalarning zaruriy hajmini beradi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tayanch o‘rta ta‘lim doirasida (VII sinfdan so‘ng) ta‘lim oluvchilarda kasblar bo‘yicha birlamchi bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish uchun ularni professional tashxislash va kasb-hunarga yo‘naltirish bo‘yicha choralar amalga oshiriladi.

O‘rta ta‘lim o‘quv dasturiga muvofiq ta‘lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko‘nikmalar o‘zlashtirilishini, shuningdek ta‘limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta‘minlaydi.

Professional tashxislash va kasb-hunarga yo‘naltirish, shuningdek ta‘lim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonunchilikda belgilanadi. Umumiy o‘rta ta‘lim umumiy o‘rta ta‘lim tashkilotlarida uzluksiz tarzda, majburiy bo‘lgan o‘n bir yil davomida amalga oshiriladi.

O‘rta maxsus ta‘lim akademik litseylarda to‘qqiz yillik tayanch o‘rta ta‘lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va ta‘lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-xunarga va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim olishini ta‘minlaydi.

⁴O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrda “Maktabgacha ta‘lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonunni, 6-moddasi

<https://conferencea.org>

Nodavlat ta'lim tashkilotlarida umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim to'lov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Iqtidorli va iste'dodli bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun Prezident, ijod va boshqa ixtisoslashtirilgan maktablar, shuningdek maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarida, umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda ta'lim oladi.

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarining sinflarida (guruhlarida) ta'lim oluvchilar soni o'ttiz besh nafardan oshmasligi kerak".⁵

"Ta'lim to'g'risidagi" qonunning 10-moddasi Professional ta'lim; 11-moddasi Oliy ta'lim; 12-moddasi Oliy ta'limdan keying talim bosqichlari huquqiy asoslantirilib qo'yilgan.

"Ta'lim to'g'risidagi" qonunning 15-moddasida Talim olish shakllari belgilab qo'yilgan:

"15-modda. Ta'lim olish shakllari:

- ishlab chiqarishdan ajralgan holda ta'lim olish (kunduzgi);
- ishlab chiqarishdan ajralmagan holda ta'lim olish (sirtqi, kechki, masofaviy);
- dual ta'lim;
- oilada ta'lim olish va mustaqil ta'lim olish;
- katta yoshdagilarni o'qitish va ularga ta'lim berish;
- inklyuziv ta'lim;
- eksternat tartibidagi ta'lim;
- mudofaa, xavfsizlik va huquqni muhofaza qilish faoliyati sohasida kadrlar tayyorlash kabi ta'lim shakllari ko'rinishida belgilandi"⁶.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-dekabrdagi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston nashriyoti, 2021. – 464 b.
4. O'zbekiston Respublikasining Konstitusiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2019. – 20 b.
5. O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 29-avgustda kabul qilingan qonuni bilan tasdiqlangan Kadrlar tayyorlash milliy dasturi // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi. – 1

⁵O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, 9-moddasi

⁶O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni, 15-moddasi

<https://conferencea.org>

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2020-yili 28-avgust kuni umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida o‘quv yiliga tayyorgarlik masalalari bo‘yicha videoselektor yig‘ilishida so‘zlagan nutqi.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 30-dekabrdagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.